

L'article personal i la literatura

Pere Martí i Bertran

L'article personal, com la majoria de lectors deuen saber o si més no intuir, és la partícula que precedeix els noms de persona o els cognoms¹: na/la Carme, n'/l'Agnès, na/la Serrallonga, en/el/lo Pere, en/el/lo Molins, l'Antoni, l'Engordans... Aquests darrers anys he notat l'augment d'un cert desgavell en l'ús que en fan alguns escriptors, periodistes, professors... Ho he notat sobretot en la lectura d'originals, sigui pel fet de formar part d'un jurat, sigui per fer-ne algun informe editorial, però cada vegada més també en llibres ja editats, tant de literatura Infantil i juvenil com d'adults. A tall d'exemple, ben recents i premiats i tot, podria citar *L'alè del drac*, de Maite Carranza (La Galera, 2019), premi Joaquim Ruyra 2018, o *Ventalls de paper*, de Lliris Picó (Bullent, 2019), premi Enric Valor 2018, tots dos bones obres literàries i de continguts ben interessants, tot sigui dit.

Què hi he notat d'estrany? Doncs fonamentalment una barreja injustificable pel que fa a l'ús dels articles personals. Quan dic una barreja injustificable em refereixo al fet que un personatge que es diu Vicenç, posem per cas, el narrador ara l'anomeni *el Vicenç*, ara *en Vicenç*; o que un que es diu Àlex ara sigui, Àlex a seques o *l'Àlex*, per limitar-me a exemples trets de les obres esmentades.

I què té d'estrany això, si l'article personal té formes diverses i és opcional, segons totes les gramàtiques?, potser ja es deu preguntar més d'un lector. Doncs és estrany, i jo diria que incorrecte i tot, perquè totes les gramàtiques deixen clar que els diversos usos de l'article personal que trobem segons els territoris són correctes en els dits territoris, alhora que els singularitzen. Així, doncs, poden ser una bona eina per a marcar,

per exemple, els personatges, sigui dialectalment, estilísticament, socialment... Amb això vull dir, i espero poder-ho argumentar tot seguit, que l'ús de l'article personal pot ser un recurs estilístic molt útil, i encara poc utilitzat, a l'hora de crear registres o de caracteritzar personatges.

Anem per parts i comencem pel que en diu la normativa.

En primer lloc, sigui d'una manera explícita, sigui només insinuada, totes les gramàtiques estan d'acord que «l'article personal català mai no pressuposa, contràriament al que s'esdevé en castellà, cap matís de vulgaritat o de menyspreu»², com ja va deixar ben clar Josep Rúaix i Vinyet en la dècada del anys setanta del segle passat.

En segon lloc, les gramàtiques que en parlen estan d'acord que «l'article personal prové dels vocatius llatins *domine* i *domina* i en la llengua antiga s'usava com a forma de tractament amb el valor de 'senyor, senyora'»³. D'aquí els articles arcaics *en* i *na*, que només s'han mantingut vius actualment a les Illes Balears i Pitiüses, però que eren usuals a tot el domini lingüístic, com ens demostra la toponímia i ho remarca Jordi Colomina i Castanyer: «com a tot arreu de la comunitat lingüística (com ara en *Castellar de n'Hug*) han perviscut nombroses restes de l'article personal en la toponímia valenciana: *Callosa d'en Sarrià*, *la Font d'en Carròs*, *Canet d'en Berenguer*, *carrer de na Jordana*»⁴.

Durant el segle xx hi va haver un intent de recuperar l'article clàssic, amb majúscula (*En* i *Na*), com una forma de tractament, equivalents a *Senyor* i *Senyora* (o al castellà *Don* i *Doña*). Va ser molt habitual en

L'ús de l'article personal pot ser un recurs estilístic molt útil a l'hora de crear registres o de caracteritzar personatges.

1 Només en algunes comarques de Girona, de la Catalunya Central i a les Balears i Pitiüses, també es fa servir davant els noms d'animals domèstics, tot i que l'ús s'ha generalitzat en la literatura infantil i juvenil catalana, com una mostra més de la personificació que sovint hi tenen els animals.

2 Josep Rúaix i Vinyet, *El català en fitxes / 2. Morfologia i sintaxi*, Moià 1980, p. 47.

3 *Gramàtica essencial de la llengua catalana* de l'IEC, accessible en xarxa: https://geiec.iec.cat/capitol_veure.asp?id_gelc=139&capitol=10

4 Dins *Gramàtica del català contemporani* (dirigida per Joan Solà *et alii*). Volum 1, Ed. E mpúries, Barcelona 2002, p. 548.

esqueles, invitacions... Avui, però, més aviat es veu com un arcaisme.

El millor resum de l'ús actual de l'article personal arreu del domini lingüístic l'he trobat en l'abans esmentada (nota 3) *Gramàtica essencial de la llengua catalana* de l'IEC: «L'ús de l'article i la forma emprada depèn del parlar i del context d'ús. En la major part dels parlars de Catalunya, s'empra l'article definit amb els noms femenins i amb els masculins començats per vocal (*He parlat amb la Joana, l'Antònia, l'Ignasi, la Costa i l'Aguiló*); en els masculins començats per consonant són possibles tant l'article personal (*en*) com el definit (*el*): *en Tomeu o el Tomeu, en Cruells o el Cruells*. El baleàric, en canvi, emprava els articles personals en tots els casos: *He parlat amb na Joana, n'Antònia, en Tomeu, n'Ignasi, na Costa i n'Aguiló*. En els parlars valencians, en alguns parlars de la Franja i en tortosí, no se sol emprar l'article amb els noms de persona (*He parlat de Roser i Vicent*).» Aquesta varietat d'usos i aquesta progressiva substitució de l'article personal clàssic pel corresponent article determinat, tant femení com masculí, és el que ha propiciat el desgavell de què parlava al començament i que m'ha esperonat a escriure aquestes reflexions.

Tot i que no ho he trobat especificat en cap de les gramàtiques consultades, d'aquests usos se n'ha de deduir que la tria d'una forma o una altra de l'article personal, o fins i tot la seva manca d'utilització, sempre serà correcta. Ara bé, això no vol pas dir que es pugui fer servir de qualsevol manera, amb llibertat total per part de l'escriptor, ja que una tria o una altra té unes determinades connotacions, que gosaria resumir en dues que ara com ara no es poden obviar: en primer lloc, la marca geogràfica, i en segon lloc, el registre.

M'explico i miro d'exemplificar-ho. Si nosaltres volem caracteritzar un personatge territorialment, si volem fer parlar, per exemple, un estudiant valencià o baleàric que fa un curs a Barcelona, el més lògic serà que el marquem lingüísticament, per molt que visqui a Barcelona, i un dels trets que no podrem passar per alt serà l'ús de l'article personal. El mateix podríem dir, és clar, si el dit estudiant és un narrador en primera persona i volem que resulti creïble des de tots els punts de vista.

El tema dels registres és més complex i variat, però no per això hem de pensar que tot s'hi val, que les diverses formes de l'article personal són vàlides en qualsevol circumstància (ni permetre-ho, si fem de correctors, d'assessors...), perquè, vulguis o no, la tria tindrà connotacions que un lector mínimament culte no passarà per alt. Dic que el tema dels registres és més complex perquè hi ha casuístiques que un

dia o altre haurem d'estudiar a fons. Per exemple, un escriptor de novel·la negra em deia que no feia servir articles personals perquè donava a la novel·la un to més anglosaxó i perquè les traduccions que n'havia llegit normalment no en feien servir. No m'he entretingut a mirar les traduccions, des d'aquesta perspectiva, de col·leccions com «La cua de palla» (Edicions 62) o «La negra» (La Magrana), posem per cas, però potser valdria la pena de fer-ho. Una escriptora de literatura infantil i juvenil em deia que havia renunciat a l'ús de l'article personal *en* perquè ja no hi havia cap infant ni jove que el fes servir i, per tant, sempre utilitzava *el*. Una altra, en canvi, em deia que s'hi decantava, per l'article *en*, perquè donava un to més formal al text, almenys si era narrat en tercera persona. Un escriptor valencià, parlant del tema, em comentava que ell sempre feia servir article personal (habitualment *el*) perquè li semblava que era més estàndard, que no volia marcar el narrador massa dialectalment. Casuístiques ben variades, com podeu veure. No cal dir que totes les opcions em semblen vàlides, sempre que siguin usades amb rigor i amb coherència. El que em sembla que no pot ser de cap de les maneres és la barreja que comencem a trobar, editada i tot, i que ja he apuntat; una barreja que no parteix de cap altra lògica, pel que sembla, que no sigui la de diversificar, de no repetir excessivament, com si la tria d'un article o d'un altre fos la mateixa que fem a l'hora d'utilitzar un sinònim o el verb en passat simple o perifràstic.

Resumint, doncs: la tria d'una forma o una altra d'article personal ha de ser conscient i coherent per part de l'escriptor. No s'hi val a barrejar-los com si es tractés de sinònims. No pot ser, per exemple, que un mateix narrador, omniscient o personatge, ara utilitzi *en*, ara *el*, ara el nom sense article. Permeteu-me d'acabar amb un exemple que d'entrada podria semblar un cas de barreja, però que ben analitzat de seguida t'adones que no en té res, que és una opció triada pels autors, absolutament lògica i coherent. Es tracta de l'ús que Xavier Duran i Jordi de Manuel fan de l'article personal en la novel·la *Els crims de la taula periòdica* (Grup Promotor/ Santillana, 2019). És el següent: el narrador (omniscient, en tercera persona...) sempre hi utilitza les formes habituals en el català central (*en, la, l'*), suposo que amb la intenció de marcar com a estàndard, i si voleu tirant a culta i tot, la llengua del narrador; mentre que en els diàlegs només hi apareixen les formes més habituals en el parlar dels joves actuals, almenys del Principat: la forma de l'article determinat (*el, la, l'*). Hi trobem, doncs, *en Bruno i el Bruno, en Rosendo i el Rosendo, en Malik i el Malik*, però utilitzats amb una coherència total, que ja ens agradaria de trobar en tota la literatura, sigui adreçada a infants i joves, sigui a adults. ■